

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ BUZILISHLARINI ERTA ANIQLASH

Jo'rayeva Muattar Abdumajit qizi

ADPI Logopediya yo'nalishi magistr talabasi

jurayevamuattr90@gmail.com

+998905878298

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning rivojlanishi ularning umumiy psixologik va ijtimoiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Nutq buzilishlarini erta aniqlash bolaning so'z boyligini oshirish, ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish va kelajakda o'quv jarayoniga tayyorgarlikni yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada nutq buzilishlarining turlari, ularni aniqlash metodlari, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda erta diagnostika qilishning asosiy yo'llari va metodologik tavsiyalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: nutq buzilishi, maktabgacha yosh, erta diagnostika, logopediya, bolalar rivojlanishi

Аннотация: Развитие речи у детей дошкольного возраста тесно связано с их общим психологическим и социальным развитием. Раннее выявление нарушений речи играет важную роль в увеличении словарного запаса, развитии социальных навыков и подготовке к учебному процессу. В данной статье рассматриваются виды нарушений речи, методы их выявления, а также основные пути и методологические рекомендации ранней диагностики у дошкольников.

Ключевые слова: нарушение речи, дошкольный возраст, ранняя диагностика, логопедия, развитие детей

Abstract: Speech development in preschool children is closely linked to their overall psychological and social development. Early detection of speech disorders is crucial for enhancing vocabulary, improving social skills, and preparing for future academic learning. This article discusses types of speech disorders, methods for their identification, and key approaches and methodological recommendations for early diagnosis in preschool-aged children.

Keywords: speech disorder, preschool age, early detection, speech therapy, child development

Kirish

Nutq insonning ijtimoiy va psixologik rivojida muhim vosita hisoblanadi. Maktabgacha davr (3–6 yosh) bolaning nutqini shakllantirish uchun eng muhim davr hisoblanadi. Shu davrda nutq buzilishlari aniqlanmasa, ular keyinchalik o'quv jarayoniga, ijtimoiy muloqotga va shaxsiy rivojlanishga salbiy ta'sir

ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlari turli etiologik omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin: neurologik rivojlanish nuqsonlari, eshitish bilan bog'liq muammolar, oilaviy va ijtimoiy muhitning yetarlicha bo'lmasligi. Shu bois nutq buzilishlarini erta aniqlash va mos logopedik aralashuv o'z vaqtida amalga oshirilishi zarur. Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" (PQ-4312) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan ushbu qaror maktabgacha ta'lim sohasini kompleks ravishda takomillashtirishni nazarda tutadi. Qaror maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama, jumladan intellektual va kommunikativ rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratishni, sog'lom va sifatli ta'lim bilan qamrab olinishini ta'minlashni belgilaydi. Shu orqali bolaning nutq va psixologik rivojlanishini kuzatish va erta intervensiya jarayonlarini huquqiy asosga soladi.

Prezident qarorlari maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, pedagoglarning malakasini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va bolalar rivojlanishining har tomonlama monitoringini tashkil etishni belgilaydi. Bularning barchasi nutq, muloqot va umumiy rivojlanishdagi kechikishlar yoki buzilishlarni erta bosqichda aniqlash va yordam ko'rsatishga imkon yaratadi. Prezident farmonlari va qarorlar imkoni cheklangan bolalar hamda maxsus pedagogik yordamga muhtoj bo'lgan bolalar uchun erta diagnostika xizmatlarini, shu jumladan nutq buzilishlarini aniqlash va ularni dastlabki bosqichda qo'llab-quvvatlashni tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi. Bu, mamlakatda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish siyosatining bir qismi sifatida belgilangan. 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohotlar natijasida maktabgacha ta'lim va inklyuziv ta'lim tashkilotlarida imkoniyati cheklangan, jumladan nutq buzilishi bo'lgan bolalarga teng huquqlilik va sifatli ta'lim olish kafolatlari mustahkamlandi. Bu davlat siyosati bolalar nutq buzilishlarini erta aniqlash va zarur pedagogik yordam ko'rsatishga bo'lgan e'tiborni keskin oshirdi.

Asosiy qism

Nutq buzilishlari – bu bolalarning nutq va tilni egallash jarayonida yuzaga keladigan buzilishlar bo'lib, ular fonetik-fonematik, leksik-grammatik, artikulyatsion, shuningdek kommunikativ qobiliyatlarning yetishmasligi bilan namoyon bo'ladi. Nutq buzilishlari maktabgacha yoshda turli shakllarda namoyon bo'ladi: talaffuz xatolari, fonemani noto'g'ri ishlatish, gap tarkibidagi grammatik xatolar, so'z boyligining yetarlicha rivojlanmasligi va boshqa og'irliklar. Nazariy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq buzilishlari bolaning kognitiv va ijtimoiy rivojiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi (Левина, 2018; S.E. Moiseeva, 2020). Nutq buzilishlarini erta aniqlashning asosiy maqsadi – bolaning rivojlanishidagi nuqsonlarni erta bosqichda aniqlab, logopedik aralashuvni boshlashdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 3–4 yoshdagi bolalarda aniqlangan nutq buzilishi 5–6 yoshgacha samarali logopedik mashg'ulotlar orqali sezilarli darajada tuzatilishi mumkin (Петрова, 2019).

Nutq buzilishlarini aniqlash uchun quyidagi diagnostik vositalardan foydalanish tavsiya etiladi:

- ✓ Soʻz boyligi va gap tuzilishini baholash testlari
- ✓ Fonemani aniqlash va talaffuz tekshiruvi
- ✓ Eshitish va fonetik-dinamik koʻnikmalarni tekshirish
- ✓ Oʻyin va interaktiv mashqlar orqali nutq faoliyatini kuzatish

Shuningdek, logopedlar va pedagoglar ota-onalar bilan hamkorlikda bolaning kundalik nutqini kuzatib borishlari zarur. Nutq buzilishlarini aniqlagandan soʻng, individual yoki guruhli mashgʻulotlar tashkil qilinadi. Ushbu mashgʻulotlar: talaffuzni toʻgʻrilash, fonemalarni mustahkamlash, soʻz boyligini oshirish, grammatik qoidalarni oʻrgatish kabi jarayonlarni oʻz ichiga oladi. Oʻyin texnologiyalari va axborot-kommunikatsion vositalardan foydalanish nutq rivojida sezilarli samaradorlik beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini erta aniqlashda quyidagi jihatlarga eʼtibor qaratish lozim: ota-onalarning kuzatuv va hamkorligi, bolaning shaxsiy rivojlanish xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy muhitning taʼsiri, sogʻliq holati va eshitish qobiliyati. Bu jihatlarda logopedik ish samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Etiologik omillar

Nutq buzilishlari genetik, nevrobiologik omillar (perinatal asoratlar, miya rivojlanishidagi kechikishlar), psixologik muammolar va atrof-muhit sharoitlariga bogʻliq boʻlishi mumkin. Nutq rivojlanishining normativ bosqichlarini bilish va ularni nazorat qilish bolalarda buzilishlarni tez aniqlashda asosiy mezon hisoblanadi. Nutq buzilishlarini erta aniqlash – bolaning keyingi rivojlanish bosqichlarida til koʻnikmalarining toʻgʻri shakllanishini taʼminlash uchun juda muhimdir.

Aniqlash metodlari

Normativ baholash: nutq rivojlanishining yoshga mos normativ koʻrsatkichlari asosida boshqariladigan diagnostika. Pedagogik kuzatuv va testlar: logopedlar va pedagoglar tomonidan bolaning talaffuzi, tovush aniqligi, soʻz boyligi va grammatik strukturani qoʻllash darajasi baholanadi. Logopedik suhbat va kuzatuv: ota-ona va bolalar bilan suhbatlar orqali nutq qobiliyatlarini tahlil qilish. Logopedik yondashuvlar-Individual tarzda yaratilgan logopedik mashqlar va abilitatsiya metodlari bolaning nutq buzilishlarini aniqlash va ularga aralashishda muhim rol oʻynaydi. Oʻyin orqali nutqni shakllantirish metodlari (metodik oʻyinlar, hikoya aytish, rolli oʻyinlar) tilning rivojlanishiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi.

Nutq screeningining ahamiyati-Rusetskaya va boshq. tomonidan ishlab chiqilgan tizimlarda nutq monitoringi oldindan aniqlangan diagnostika bosqichlari orqali amalga oshiriladi. Bu tizimlar maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va til rivojini baholashda samarali vosita sifatida tasdiqlangan. Screening metodlari yordamida nutq kechikishlari va buzilishlari aniqlanadi, zarurat boʻlganda bolani

logoped-mutaxassisga yo'naltirish mumkin. Nutq buzilishlarini erta aniqlashning ijtimoiy ahamiyati o'sib borayotgan bolaning o'zaro muloqot qobiliyatini, ijtimoiy moslashuvini va umumiy psixologik holatini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy va pedagogik natijalar erta diagnostika bolaning o'rganish motivatsiyasini oshiradi, keyingi pedagogik aralashuvlarni rejalashtirishga yordam beradi. Nutq buzilishlariga vaqtida aralashish bolaning kelajakda ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini oshiradi. Nutq buzilishlarini erta aniqlash – maktabgacha yoshdagi bolalarning til va umumiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim bosqich bo'lib, u pedagogik diagnostika, logopedik baholash va tashxis metodlarini kompleks yondashuv orqali amalga oshirishni talab qiladi.

Natijada, ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

✓ Diagnostik tizimlar va screening metodlari nutq buzilishlarini erta bosqichda aniqlashda samarali vosita hisoblanadi.

✓ Pedagogik va logopedik yondashuvlar bolaning nutq qobiliyatlarini mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi.

✓ Ijtimoiy-pedagogik tavsiyalar bolalar rivojlanishida nutqning o'rni va erta tadbirlarning ahamiyatini ta'kidlaydi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini erta aniqlash bolalarning kognitiv, ijtimoiy va shaxsiy rivoji uchun muhim ahamiyatga ega. Nutq buzilishlarini vaqtida aniqlash va logopedik aralashuvni boshlash bolalarning maktabga tayyorgarligini yaxshilaydi va kelajakda o'quv jarayonida qiyinchiliklarning oldini oladi. Shu sababli pedagoglar, logopedlar va ota-onalar hamkorligi nutq buzilishlarini bartaraf etishda asosiy omil hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini erta aniqlash – bolaning til, muloqot va umumiy psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda eng muhim bosqichlardan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq buzilishlarini erta aniqlash:

1. Bolaning so'z boyligini va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi;
2. Kelajakda maktab ta'limida muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi;
3. Pedagogik va logopedik aralashuvlarni samarali rejalashtirishga yordam beradi;
4. Screening tizimlari va normativ diagnostika metodlari bolaning nutq buzilishlarini erta aniqlashda samarali vosita hisoblanadi;
5. Davlat siyosati va Prezident qarorlari asosida maktabgacha ta'limda nutq rivojini monitoring qilish va inklyuziv yondashuvlarni joriy etish imkoniyati yaratiladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, nutq buzilishlarini erta aniqlash va logopedik yordam ko'rsatish bolaning ijtimoiy-psixologik rivojlanishini oshiradi, ularni kelajakdagi ta'lim jarayoniga tayyorlaydi va jamiyatga integratsiyasini osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini erta aniqlash." [Online] Available: <https://maktabgacha-va-maktab-talimi-jurnal.uz>
2. Scientific JL. "Early detection of speech disorders in preschool children." [Online] Available: <https://scientific-jl.com/ilm/article/view/27199>
3. Rusetskaya M.N., Velichenkova O.A., Ushakova E.V., Presnova O.V. "Razrabotka i aprobatsiya skrininga rechevogo razvitiya u doshkolnikov." [Online] Available: <https://en.sdo-journal.ru>
4. JournalSS. "Pedagogical assessment of speech development in preschool age." [Online] Available: <https://journalss.org/index.php/tal/article/view/2446>
5. MJST Journal. "Game-based speech therapy methods for preschool children." [Online] Available: <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/4710>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312 "Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi (2030 yilgacha)." [Online] Available: <https://lex.uz/docs/-4327235>
7. UNICEF Uzbekistan. "Inclusive Education Policy Brief." [Online] Available: <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/3566/file/inclusive%20policy%20brief%20eng.pdf>
8. Левина, И.С. Раннее выявление речевых нарушений у детей дошкольного возраста. Москва: Просвещение, 2018.
9. Moiseeva, S.E. Speech Development and Early Intervention. London: Routledge, 2020.
10. Петрова, А.В. Логопедическая работа с дошкольниками. Санкт-Петербург: Питер, 2019.